

Enes Depe

Dr. Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, Eskişehir/Türkiye
Research Assistant Doctor, Anadolu University/Faculty of Literature/Department of History,
Eskişehir/Türkiye

eposta: edepe@anadolu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1086-4086>

<https://ror.org/05nz37n09>

Atıf/Citation: Depe, E. 2024. 1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedid. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/38, 535-546.

🔗 <https://doi.org/10.33692/avrasyad>.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received:	03.01.2024
Kabul Tarihi / Accepted:	01.02.2024
Yayın Tarihi / Published:	15.03.2024

1784 BAHİRİYE DÜZENLEMESİ VE OSMANLI DONANMASINDA ERKEN NİZÂM-I CEDİD*

535

Öz

1770 yılında Çeşme’de ağır kayıplara uğrayan Osmanlı donanması, takip eden yıllarda ciddi bir güvenlik sorununu beraberinde getirmiştir. 1770’li yıllar boyunca bu kayıpların telafisine çalışılırken, 1780’li yıllarda donanma ile ilgili girişimler farklı bir boyuta ulaşmıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile Batı dünyası hızlı bir silahlanma yarışına girerken, Akdeniz’de de suların ısınmaya başlaması Osmanlı yetkililerini ilave tedbirler almaya yöneltmiştir. 1783 yılında Kırım’ın Rusya tarafından ilhaki ile güvenlik zafiyeti büyüyen Osmanlılar için, sefere hazır deniz gücünün artırılması ve hızla gerekli yerlere intikali yönünde bazı çalışmaların yapılması gerekmiştir.

Halil Hamid Paşa’nın sadrazamlığı dönemine denk gelen 1783-1785 yılları arasında gerçekleştirilen savaş hazırlıkları kapsamında, donanmada da bazı tedbirlerin alınması gündeme gelmiştir. Rusya’nın artan deniz gücü ve Osmanlılara yönelik tehdidi, 1784 yılında yürürlüğe giren bir düzenlemeyle önlenmeye çalışılmıştır. Bahriye için erken nizâm-ı cedid olarak adlandırılacak bu düzenlemenin temeli, sistematik olarak daha fazla gemiyi sefere hazır halde tutabilmeye dayanmaktadır. Önceki yıllara kıyasla daha masraflı bir donanma anlamına gelen bu teşebbüs, 1785 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. 1787’de başlayan Rus Harbi’nden önce donanmanın sefer kapasitesinin artırılmasına yönelik tedbirler, savaş yıllarında ve

* Bu çalışma Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN danışmanlığında 13 Kasım 2023 tarihinde tamamlanan “Eski ve Yeni Arasında Osmanlı Donanması: 1770-1790” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, 2023).

sonrasında donanmaya yapılan yatırımların desteklenmesinin de önünü açmıştır. Bu araştırma, 1790'lı yıllarda da geliştirilerek devam edecek olan donanmadaki nizâm-ı cedid teşebbüslerinden, 1784 yılında yapılan düzenlemenin detaylarına odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Donanması, Deniz Tarihi, Nizâm-ı Cedid, Tersane-i Amire, 18. yüzyıl

1784 MARITIME REGULATION AND EARLY NIZAM-I CEDID IN THE OTTOMAN NAVY

Abstract

The Ottoman navy, which suffered heavy losses in Çeşme in 1770, faced a serious security problem in the following years. While efforts were made to compensate for these losses throughout the 1770s, naval initiatives reached a different dimension in the 1780s. While the Western world entered a rapid arms race with the American War of Independence, the warming of the waters in the Mediterranean led the Ottoman authorities to take additional measures. For the Ottomans, whose security vulnerability increased with the annexation of Crimea by Russia in 1783, it was necessary to carry out some work to increase the naval power ready for the expedition and to quickly transfer it to the necessary places.

Within the scope of the war preparations carried out between 1783 and 1785, which coincided with the period of Halil Hamid Pasha's grand viziership, some measures were brought to the agenda in the navy. Russia's increasing naval power and threat to the Ottomans were tried to be prevented with a regulation that came into force in 1784. The basis of this regulation, which can be called the early Nizâm-ı Cedîd (New Order) for the navy, is based on systematically keeping more ships ready for expedition. This initiative, which meant a more costly navy compared to previous years, was put into practice in 1785. Measures to increase the expeditionary capacity of the navy before the Russian War, which started in 1787, also paved the way for supporting investments in the navy during and after the war. This research focuses on the details of the regulation made in 1784, one of the New Order initiatives in the navy that would continue to be developed in the 1790s.

Key Words: Ottoman Navy, Maritime History, Nizam-ı Cedid, Imperial Shipyard, 18th century

Giriş

Osmanlılarda “yeni bir düzen vermek” manasına gelen *nizâm-ı cedîd* kavramı, 17. yüzyılın sonlarına kadar inmekle birlikte, III. Selim devrine kadar yalnızca sistemin bir kısmı için geçerli olmuştur. Tarihi kaynaklarda ilk defa Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın 1689-1691 arasındaki sadrazamlık yıllarında, gayrimüslimlerin vergileri hakkında yapılan düzenleme ile zikredilmeye başlanmıştır (Beydilli 2007: 175).

18. yüzyılda donanma ile ilgili ilk kapsamlı ve sürekli düzenleme, Kaptanıderya Mezomorta Hüseyin Paşa'nın hazırladığı ve ölümünün ardından 1701 yılında yürürlüğe giren *Bahriye Kanunnâmesi* olmuştur. Bahriye Kanunnâmesi'nin bir çok hükmü, 18. yüzyılın büyük kısmında geçerli olmuştur (Uzunçarşılı 1988: 523-527; Bostan 2010: 185-189).

Nizâm-ı Cedîd lafzının kullanımı, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi yıllarında, donanmada yapılan bazı kısmî yenilikler *nizâm-ı cedîd* adı altında zikredilmiştir. 1769 yılına ait Tersâne'nin aylık hesaplarında bu kavrama rastlanmakla birlikte, işçi ücretlerindeki bir artışı göstermesinin dışında geniş bir kapsamı olmamıştır. Bu dönemde "nizâm" kavramının kullanımı artmakla birlikte, oldukça sınırlı alanlarda ve kısmî bir tasarrufla gerçekleştiği görülmektedir. Çeşme'de donanmanın kaybından hemen sonra Paşa Kapısı'nda gerçekleşen bir meşverette, kalyonlara ne kadar asker konulacağına, ne kadar para verileceğine ve tüm adalara asker tertibine dair bir *nizâm* verildiği bilinmektedir (BOA, C. BH. 713, 6781; Göksu 2016: 14).

Donanmada gerçekleşen yeniliklerin hız kazanması 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nı izleyen yıllarda olmuştur. Bu yıllarda devletin önceliği, harp yıllarında önemli ölçüde yok olan donanma varlığının, en kısa zamanda sayısal olarak yerine konulması üzerine olmuştur. 1777 yılında bu kaybın telafi edildiği ve önceki yıllardan daha fazla donanma gemisinin tertip edildiği anlaşılmaktadır. Ancak Kırım üzerindeki hakimiyetin kaybedilmesi ve Rusya'nın güneye inme politikasının hız kazanması, sonraki yıllarda da Osmanlı donanmasının sayıca arttırılması ve güçlendirilmesi çabalarını canlı tutmuştur (Vâsıf 2014: 84).

1. 1784 Düzenlemesi'ne Giden Yol

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın sürdüğü 1781 yılında, Avrupa'daki tüm dikkatler Amerika ve Kırım meselelerine çevrilmiş durumdadır (Grainger 2005: 10). 1779-1783 yılları arasında Kırım meselesinin tarafları olan Rusya ve Osmanlı Devleti, özellikle Akdeniz'de tarafsızlıklarını korumaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Rusya'nın başını çektiği birkaç devlet, birbirleriyle savaş halinde bulunan dönemin en büyük deniz güçleri Büyük Britanya, Fransa ve İspanya müdahalesine karşı kendilerini korumak amacıyla organize olmuşlardır. 1780 yılında II. Katerina tarafından başlatılan ve Avusturya'nın, İsveç'in ve Portekiz'in dahil olduğu bu ittifak, "Silahlı Tarafsızlık" olarak adlandırılmıştır. Büyük Britanya ile arasında ciddi bir sürtüşmeye sebep olan bu ittifak yıllarında Rusya; Barents Denizi, Portekiz ve Kuzey Denizi'nin yanında, Akdeniz'de de daimi olarak bir filo bulundurmuştur. Bu çerçevede 1780-1782 yılları arasında Akdeniz'de bulunan Rus filosu, 74/76 toplu bir adet sancak gemisi yanında, dört adet 66 toplu kalyon ve iki adet 32 toplu fırkateyn olmak üzere yedi gemiden oluşmuştur. Dört yıl boyunca süren bu ittifak, Rusya donanmasına Baltık Denizi'nin dışında da deneyim kazanma ve personelini eğitime imkanı sağlamıştır (Tredrea ve Sozaev 2010: 60, 432).

Silahlı Tarafsızlık yılları boyunca Rusya'nın Akdeniz'de silahlı bir filo bulundurması, Osmanlı yetkilileri tarafından haber alındığında endişeyle karşılanmıştır. 1785 yılına gelindiğinde bu konudaki tedirginlik hâlâ sürmektedir. Bu dönemde Rusya, 1783'te Kırım'ı ele geçirdikten sonra inşa ettiği Kerson'da, Kırım limanlarında ve Azak'ta ayrı ayrı filolara sahiptir. Aynı zamanda Polonya'da da taburlarının bulunması ve Cebelitarık'tan girerek Livorno civarında her yıl donanma bulundurmaya âdet haline getirmesi, büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Osmanlılara karşı bir savaş çıkması halinde, Akdeniz'deki tüccar ve korsan gemilerinden pek çoğunun da Rusya bayrağı altına gireceği öngörülmüştür. Rusya'nın bu dönemde Büyük Britanya aleyhine olacak Silahlı Tarafsızlık girişiminin bir amacı da, Minorka Adası'nın ele geçirilerek Yunan isyancılar ile Rusya için Akdeniz'de ortak bir buluşma yeri temin etmek olmuştur (Vâsıf 2014: 84; Eton 2009: 265).

Osmanlı yetkilileri, 1784 yılında Akdeniz'de hızlanan donanma hareketliliklerini yakından takip etmektedir. Rusya'nın bu dönemde Livorno'da demirli 7-8 gemisi bulunduğu haber alınmıştır. Venedik ile aralarındaki sürtüşmeden dolayı Hollanda donanması da Akdeniz'dedir. Ayrıca Venedik'in Tunus üzerine hazırladığı 12 gemiden kurulu ayrı bir filosu bulunmaktadır. Cezayir ile çatışma halinde olan İspanya ve Sicilyateyn donanmaları da savaşa hazırdır. Fas hâkimi ile olan savaş nedeniyle Fransa'nın da bir donanması bu bölge için hazır durumdadır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın bittiği, ancak Akdeniz'de bölgesel savaşların devam ettiği bu süreçte, Osmanlı donanması da teyakkuz haline geçirilmiştir. İlk olarak, sefere çıkacak gemilerin haricinde Tersâne'de bulunan kalyonların teçhiz edilip hazırlanmalarına ve Akdeniz'deki fırkate kaptanlarının eksiksiz bir şekilde hazır bulunmalarına çalışılmıştır. Bu dönemde padişah I. Abdülhamid, devletin tüm sıkıntılara rağmen donanmasıyla emniyeti sağlayabileceğinden emindir. Bununla birlikte, donanmanın güçlendirilmesi ve sayıca artırılması için yeni bir çalışma başlatılmıştır (BOA, C. HR. 4830; AE. SABH.I 918).

2. Tersâne'de Nizâm-ı Cedîd: 1784

Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin aleyhine ilerleyen tüm gelişmeler, 1784 yılında Tersâne'de *nizâm-ı cedîd* adı altında bazı yeni uygulamaların yürürlüğe konulmasına sebep olmuştur. Buna dair 4 Mayıs 1784'te ilan edilen bu düzenlemenin, Ruznâmçe-i Hümâyün, Mevkûfât, Zimmet Halifesi, Tersâne-i Âmire Rûznamçesi, Kurşunlu Mahzen, Kereste Mahzeni, Çeşm Mahzeni ve Liman Kitabeti'ne de ilmühaberleri gönderilmiştir. Buna göre, öncelikle Akdeniz'e ve Karadeniz'e ayrı ayrı donanmalar gönderilmeye başlanmış olup, ihtiyaç halinde arkalarından yetişmek üzere aynı miktarda geminin de Tersâne'de sefere hazır bulundurulması usulü getirilmiştir. Tersâne'de kalan gemilerin kalafat ve teçhiz işlemleriyle top ve diğer malzemeleri tamamlanarak, yalnızca neferleri eksik olacak şekilde sefere hazır bekletileceklerdir. Gemiler için gerekli saf tel, kirpâs ve ham demir gibi temel malzemeler yazdan hazırlanacak ve Kasım Günü'ne kadar gemilerin su kesiminden üzerinin, içlerinin ve sütunlarının tamirleri bitirilecek ve yalnızca kalafatlama aşaması kalacaktır. Söz konusu malzemelerin miktarı 10.590 kantar (1.793 ton) saf tel, 82.050 zirâ kârhâne kirpâsı, 3.237 top

1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedid

Boğaz kirpâsı ve 280 kantar (47 ton) İğneada demiri olarak belirtilmiştir. Kaptanıderyanın Kasım Günü'nde seferden dönmesinin ardından, onun da yardımlarıyla kalafatlama işlemi yapılacak ve ilkbaharda sefere çıkılana kadar gemilerin tüm eksikleri tamamlanacaktır. Tüm bu işlemler için çok sayıda mahzene ihtiyaç olacağından, Tersâne'de tamirleri gereken mahzenler Tersâne emini tarafından aynı yılın kışında tamir edilecek ve Kasım'da dönen kalyonlardan çıkarılacak mühimmat için hazır edileceklerdir. Sefere çıkacak gemilerin tüm mühimmatı yeni olacak, döndüklerinde bu mühimmat Tersâne'de kalan kalyonlarda kullanılacaktır. Tüm bu işlemlerin gerçekleşmesi esnasında, üzerine büyük görev düşen Liman reisi müstakil olacak, kaptanlardan sefer dönüşlerinde tüm malzeme ve mühimmatın tamamen teslim alınmasını sağlayacaktır. Bu şekilde devlet malının muhafazası amaçlanmıştır. Bu konuda kendisine muhalefet edilirse, kaptanıderyayı ve Tersâne eminini haberdar ederek cezalandırılmalarını sağlayacaktır. Tüm bu uygulamaların yerine getirilmesi için ilgili kişilerin hata yapmadan ve özveriyle çalışmaları yönündeki klasik emir yinelenirken, bu işin devletin en önemli işlerinden birisi olduğu da belirtilmiştir (BOA, C. BH. 3983; 11006; 12240).

1784 yılında donanmada önemli bir yenilik hareketi daha görülmüştür ki bu, Fransız gemi inşa uzmanlarının Tersâne-i Âmire bünyesinde istihdam edilmeleri olmuştur. Başta Mühendis Jean-Jacques Sébastien le Roy olmak üzere kalafat, marangoz ve burgucu ustalarından oluşan ekip, 1788 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu ekip, en büyüğü *Mukaddime-i Nusret* adını alacak olan kalyon olmak üzere toplamda 112 savaş gemisi inşa etmiştir. 1784 yılında gelen Fransız uzmanlarının en önemli katkısı, Osmanlı gemi inşa teknolojisinde Avrupa tarzının benimsenmeye başlaması olmuştur. Bu tecrübe ile birlikte, daha sonra gelecek olan yabancı uzmanların kendi kimliklerini muhafaza ederek Osmanlı topraklarında çalışabilmelerinin önü açılmıştır (Beydilli 2015: 329; Zorlu 2014: 149-151; Panzac 2018: 217-223).

3. Düzenlemenin Hayata Geçirilmesi

1784'ten itibaren Akdeniz'e ve Karadeniz'e birer donanma çıkarılması ve Tersâne'de de bir donanmanın sefere hazır halde bekletilmesi uygulamaya dönüşürken, kalyon sınıfından mevcut olan 40 gemi sayısının da 100'e çıkarılması hedeflenmiştir. Oldukça fazla görülen masraflar için ayrıca bir malî düzenleme yapılması da hedefler arasındadır. Büyütülecek donanmada istihdamı gereken çok sayıda personel için başvuru seçeneklerinden biri, eskiden beri deniz işleri ile yakınlığı olan yeniçeri ortalarına başvurmak olmuştur (Vâsıf 1994: 275). Bu minvalde, 1785 yılı başlarında mevcut donanma yelkenlileri üç takıma bölünmüştür (Tablo 1). Bunlardan I. takım, sefere çıkmak üzere seçilen 15 gemiden oluşmaktadır. Donanmanın en yeni gemilerinden bazıları ile nispeten daha büyük kalyonları bu filoda yer almaktadır. Ayrıca Tevfikullah ve Fâtih-i Bahrî adlarındaki 43 zirâ (32,6 m.) uzunluğundaki iki *sağır* kalyon da bu filoda olup, kış muhafazası için Akdeniz'de görevlendirilmiştir. II.

takımdaki 15 gemi ise, ihtiyaç halinde teçhiz edilip I. takımın arkasından gönderilecek ayrı bir filodur. 1 ilâ 9 yaşındaki gemilerden oluşan bu filonun bileşimi, I. takımda bulunan gemilere yakın özellikler taşımaktadır. III. takımdaki 10 gemi, II. takımın haricinde teçhiz edilerek hazırlanan ve ihtiyaç halinde gönderilmek üzere Tersâne'de bekletilen son ihtiyat filosudur. III. takımın bileşeni, 7 ilâ 19 yaş aralığındaki nispeten eski ya da çok iyi durumda olmayan gemilerden oluşmaktadır. Yapılan bu tertibe göre, 1784 yılından itibaren sefere çıkacak standart bir Osmanlı filosu dokuzu kalyon, dördü fırkateyn ve ikisi şehtiye olmak üzere 15 yelkenli gemiden oluşmaktadır (BOA, MAD. d. 2925, s. 204-205). Halbuki, 18. yüzyılın büyük kısmında Akdeniz'e düzenli olarak sefere çıkarılan kalyon sayısı genellikle 8 adetle sınırlı kalmıştır (BOA, C. BH. 12075; Aydın 2011: 391).

1784 yılında yapılan düzenlemenin en önemli etkisi, Osmanlı donanmasının sefer kapasitesini ciddi yönde arttıracak altyapının sağlanması üzerinde olmuştur. İlk etapta sefer için bekletilecek olan II. takımdaki 15 geminin her birine birer baş reis, yelkenci, üçüncü reis, topçubaşı ve vardıyan, ikişer sudegabu ve üçer rubulu reis olmak üzere onar zâbit görevlendirilmiştir. Bu zâbitlerin gemileri gözetmek, sularına, alet ve edevatına bakıp muhafaza etmek üzere tahrir, tayin ve tahsisleri onaylanmıştır. Bu gediklilerin altı aylık mevacicleri peşin olarak verilirken, diğer altı aylık mevacicleri bir yere görevle gittiklerinde verilecektir (BOA, MAD. d. 2925, s. 204-205). Üç takım halinde taksim edilen donanmadaki filoların bileşimine dair detaylar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: 1785 Yılında Nizam-ı Cedid Üzere Tertip Edilen Donanma Gemileri

Tür	Uzunluk		Takım			Toplam
	Zirâ	M.	I.	II.	III.	
Kalyon	41-57,5	31,1-43,6	9	9	5	23
	57,5	43,6		1		1
	55	41,7	1			1
	53-53,5	40,2-40,6	2		1	3
	51	38,7	2	2	2	6
	47	35,6		2		2
	45	34,1		2		2
	43	32,6	4	1		5
	41	31,1		1	2	3
Fırkateyn	31-51	23,5-,38,7	4	4	4	12
	51	38,7	1			1
	45	34,1		2		2
	43	32,6			1	1
	41	31,1	1	1		2
	37	28,0	2		2	4

1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedid

	35	26,5			1	1
	31	23,5		1		1
Şehitiye	36-37	27,3-28	2	2		4
	37	28,0	1	2		3
	36	27,3	1			1
Humbara Kalyonu	27	20,5			1	1
	Toplam		15	15	10	40

Kaynak: BOA, MAD. d. 2925, s. 204-205.

Kırım ve Akdeniz'deki güvenlik durumu ciddiyetini korurken, 1784 yılı sonlarından itibaren Mısır meselesi de devletin öncelikli sorunları arasına dahil olmuştur. 1785 Eylül ayında yapılan donanma tertip defterlerine göre, tüccar gemilerini de içeren 130 gemilik bir donanmanın teçhiz edilmesi öngörülmüştür. Birkaç ay sonra Mısır seferini gerçekleştirecek olan bu donanmada görev alması planlanan personel mevcudu ise 27.170 kişidir. Acil güvenlik problemleri sebebiyle donanma teyakkuz haline geçirildiğinden, son yarım yüzyılda görülmeyen boyutlarda savaş gemisi ve personel sayısına ulaşmıştır. Söz konusu personelin 4.500'ü halihazırda seferber olan donanma kalyonlarından tertip edilirken, 4.770 kişi Rumeli ve Anadolu'nun bazı kazalarından ikişer kıst mevacibleri peşin olarak verilerek yazılacaktır. Bunlar, olağan donanma seferleri için kolaylıkla temin edilebilen personeldir. Ancak donanmanın 5/8'ini oluşturan 17 bin kişi için başka bir çözüm önerilmiştir. Daha önce başvurulmuş bir uygulamaya göre bu personel, dokuz ayrı yeniçeri ortasının ve bölüğünün Karadeniz ve Akdeniz sahillerindeki yoldaşlarından tedarik edilecektir. Tüm bu personel için öngörülen 1.910.350 kuruşluk mevacib de donanma için rekor bir meblağdır. Yine bu personelin yaşesi için gereken gıda maddelerinin toplamı da 5 bin tona yakındır. Gerek Mayıs 1786'da başlayan Mısır Seferi ve gerek 1787-1792 yılları arasında Rusya ile yapılan harbin deniz safhası, 1784 yılında yapılan seferberlik provasının hazırladığı zemin sayesinde uzun soluklu olabilmıştır (BOA, HAT 4542; 4553; Karahan 2017: 76-78).

Sonuç

1784 yılında yapılan düzenlemenin en önemli etkisi, Osmanlı donanmasının sefer kapasitesini ciddi yönde arttıracak altyapının sağlanması üzerinde olmuştur. 18. yüzyılın geneline nazaran iki katı büyüklükte bir filo Akdeniz için görevlendirilmiştir. Ancak sıcak çatışmanın olmadığı 1784-1785 yıllarından itibaren artan seferber gemi sayısı, aynı oranda malzeme ve personel ihtiyacını da ortaya çıkardığından, yeni düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Kuşkusuz öncelikle Rusya'ya karşı olan bu faaliyetler, 1787'de başlayan harpte ve takip eden yıllarda donanmaya yapılacak yatırımların daha sağlam bir zemine oturmasını

sağlamıştır. Henüz sıcak savaş gibi zorlayıcı bir sebep kapıyı çalmadan, düzenlemeler nispeten sakin bir ortamda belirli kurallara bağlanabilmiştir.

Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı döneminde bahriye genel olarak rağbet gören bir müessese olmuştur. Başta Fransa olmak üzere Avrupa'dan çeşitli askeri uzmanların getirilmesi ve Tersâne'deki mühendishanenin geliştirilmeye çalışması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Aciliyeti artan güvenlik meseleleri içindeki hayati önemi sebebiyle, bu dönemde donanmanın her yönden güçlendirilmesi ön plana alınmıştır. Devletin bütçe açığına ve gittikçe daha masraflı hale gelmesine rağmen, donanmaya yapılan yatırımlar artarak devam etmiştir. Devletin üst kademesinin donanmaya karşı olan bu tavrı yıllar içinde yerleşmiştir. Öyle ki, 1792 yılından itibaren III. Selim'in gerçekleştirdiği ıslahat programı içinde, en başta gelen kurumlardan biri donanma olmuştur. Bu tutumun sürmesi, Rusya tehdidinin giderek artması ve buna karşı ancak güçlü bir donanma ile karşı konulabileceği fikrine dayanmaktadır. 1783'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla Karadeniz'de güvenlik zafiyetiyle baş başa kalan Osmanlılar için, takip eden yıllar donanmaya yapılan yatırımların kalıcılığını sağlamıştır. Bu konuda atılan adımlar içinde 1784 düzenlemesi, ilk sağlam adımlardan biri olması hasebiyle ayrı bir önem arz etmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri-Sultan Abdülhamid I (AE. SABH.I): 918.

Cevdet-Bahriye (C. BH.): 713, 3983, 6781, 11006, 12075, 12240.

Cevdet-Hariciye (C. HR.): 4830.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 4542, 4553.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.): 2925.

Araştırma ve İnceleme Eserler

..... . 2016. *Müellifi Meçhul Bir Rûznâme: Osmanlı – Rus Harbi Esnasında Bir Şahidin Kaleminden İstanbul (1769-1774)*. (2. Baskı), (Haz. Süleyman Göksoy), İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Ahmed Vâsif Efendi. 1994. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaïku'l-Ahbâr*. (Haz. Mücteba İlgürel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmed Vâsif Efendi. 2014. *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaïku'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*. (Haz. Mücteba İlgürel). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aydın, Yusuf Alperen. 2011. *Sultanın Kalyonları: Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*. İstanbul: Küre Yayınları.

Beydilli, Kemal. 2007. "Nizâm-ı Cedid". ss. 175-178 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 33. İstanbul: TDV Yayınları.

1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedid

- Beydilli, Kemal. 2015. İstanbul'da Deniz ve Kara Mühendishanelerinin Kuruluşu ve Faaliyetleri. ss. 322-343. *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. C. 9. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Bostan, İdris. 2010. *Osmanlılar ve Deniz: Deniz Politikaları, Teşkilat ve Gemiler*. (3. baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Eton, William. 2009. *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu*. (Çev. İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Kitabevi.
- Grainger, John D. 2005. *The Battle of Yorktown, 1781: A Reassessment*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Karahan, Ali. 2017. "Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (1): 75-85.
- Panzac, Daniel. 2018. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. (Çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tredrea, John ve Sozaev, Eduard. 2010. *Russian Warships in the Age of Sail 1696-1860: Design, Construction, Careers and Fates*. Barnsley: Seaforth Publishing.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1988. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*. (3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zorlu, Tuncay. 2014. *Osmanlı ve Modernleşme: III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ekler

543

Ek 1: 1784 yılında Tersâne'de yapılan düzenlemeye ait belgenin transkripsiyonu

Mehâbet-efzâ-yı sudûr olan emr-i hümayûn-ı şevket-makrûn mefhûm-ı münîfi üzere fî-mâ-ba'd Bahr-i Sefîd ve Siyâh'a kaç kıt'a Donanma-yı Hümayûn-ı zafer-intimâ kalyonları ihrâc ve irsâl olunur ise verâlarından lede'l-hâce yetişmek şartıyla ol mikdâr sefâyin-i nusret-karâ'in dahi Tersâne-i Âmire'de tedhîn ve techîz ve top ve edevât ve levâzımları tekâmîl ve'l-hâsıl yalnız asker ve neferâtından gayrı kusûrları kalmamak üzere âmâde bulunmak ve bu nizâm ale'd-devâm düstûrû'l-amel tutulup ümenâ-yı Tersâne-i Âmire bu tertîbi der-pîş ve beher sene çıkacak süfün-i mansûre kadar donanmayı ber-vech-i muharrer tehiyye ve istihzâr eylemeleriyçün Başmuhâsebe'ye kayd ve beher sene ümenâyâ verilen emr ü deftere bu vechle derc ile tarîk-ı tesviyesi ne yüzden iktizâ eder ise vezîr-i mükerrerem saâdetlü Kapudan Paşa hazretleriyle bi'l-muhâbere Devlet-i Aliyye'nin akdem mesâlih-i cesîmesi olan bu emr-i vâcibü'l-i'tinâ taht-ı zâbıtaya girmek husûsuna dikkat ve sûret-i nizâmı bâ-takrîr ifâde olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlîleri mücebince sûret-i nizâmı vezîr-i müşârunileyh hazretlerinden lede'l-istihbâr ânlar dahi gerek Tersâne-i Âmire emîni efendi kulları ve gerek sâ'ir ricâl-i Tersâneyi celb ve müzâkere eylediklerinde işbu sene-i mübâreke de ber-vech-i muharrer bahreyn-i mezkûreyne tertîben techîz ve tehiyye olunup şarta tevfiq-ı kerd-kârî ile kıyâsen ihrâc olunacak kalyonlardan mâadâ Tersâne-i Mâmûre'de mânde ve merbût kalyonlardan Feyz-i Hudâ ve Ejder-i Bahrî nâm kalyonlar küllî ta'mîre muhtâc olduklarından

gayr-ı ez-sefîneyn-i merkûmeteyn takdîm-i hâk-i devletleri kılınan tertîb defterinde muharrerü'l-esâmî on altı kıta kalyon ve iki kıta cedîd şehtiye ve sekiz kıta cedîd kırlangıçların el-hâletü hâzihi mevcûd-ı mahzen olan ba'zı mühimmât-ı lâzîmelerinden mâadâ tekmîline iktizâ eden on bin beş yüz doksan kantar tel-i sâf ve seksen iki bin elli zirâ kirpâs-ı kârhâne ve üç bin iki yüz otuz yedi top kirpâs-ı Boğaz ve iki yüz seksen kantar demir-i ham-ı İyneada'nın hısn-ı himmet-i hazret-i veliyyü'n-ni'amî ile yazdan tedârik ve tehiyye ve ta'mîr [ve] termîmlerine dahi şimdiden şürû' ve mübâşeret olunmak şartıyla Rûz-ı Kasım'a değin sudan yukarılarının ve derûn ve sütunlarının emîn-i mûmâileyh ma'rifetiyle temâmen ta'mîrât ve termîmâtı mümkün ve fakat bir tedhînleri kalıp bi-mennihi teâlâ Donanma-yı Hümâyûn kalyonlarıyla ba'de'l-'avde vezîr-i müşârunileyh hazretlerinin inzîmâm-ı rey ü himmet-i kuvve-i endâzâneleriyle bir taraftan tedhîn olunarak sene-i âtiye evvel-bahârına değin cemî'-i levâzîmâtıyla tekmîl ve fakat tedhînleri Rûz-ı Kasım'dan sonra kalacak kalyonların sağırlerinden birkaçı kış için Rûz-ı Kasım'dan mukaddem tedhîn ve tehiyye olunacağını ve kebîrlerinden tedhîn olunduğu sûrette tekrar tedhîne muhtâc olacağını ve avdet eden süfün-i mezbûre dahi sene-i âtiye evvel-bahârına kadar âmâde olup ol vakitte bir takımı ihrâc olunduğu sûrette âhâr bir takımının yalnız neferâtından gayrı bir kusûrları kalmamak üzere alâ-vechî's-sühûle tanzîmleri eltâf-ı ilâhiyeden müsted'â idüğünü ve ber-mûceb-i defter mübâya'ası iktizâ eden bâlâda mastûrül-mikdâr ecnâs-ı mühimmât-ı merkûmenin yazdan mübâya'a ve Rûz-ı Kasım'a değin cümlesinin tedârik ve âmâde ettirilmesi akdem-i umûrdan ve ale'l-husûs Donanma-yı Hümâyûn kalyonlarından ihrâc olunan mühimmâtlarının vaz' ve hıfzları mahâzin-i müte'addideye muhtâc ve Tersâne-i Âmire'de olan mühimmât mahzenleri ise ta'mîrât kesîrül-ihytiyâc olmağla mukaddemâ keşf birle ta'mîrlerine irâde-i 'aliyye ta'alluk eylediği vechle mahâzin-i mezkûreden beş altı mikdârı mahzenler işbu sene-i mübâreke eyyâm-ı sayfında emîn-i mûmâileyh ma'rifetiyle ta'mîr ve termîm ve 'avdet edecek kalyonların mühimmât-ı müstahrecelerinin vaz'ı için Rûz-ı Kasım'a değin tekmîl ve termîm olunmak dahi elzem-i levâzımdan olduğunu vezîr-i müşârunileyhin taraf-ı çâkerâneme gönderdikleri bir kıta tezkirelerinde tahrîr ve inhâ ederler. Bu sûrette husûs-ı mezbûr vezîr-i müşârunileyh hazretlerinin tahrîr ve inhâları üzere tanzîm ve mühimmât-ı mezkûrenin ber-mûceb-i defter mübâya'a ve dikkat-i sâmilîleri buyrulur ise emr ü ferman devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindedir.

Sâdır olan fermân-ı 'âlî mücebince iktizâ eden emr-i şerîfi tahrîr olunmuş olmağla işbu takrîr ve fermân-ı 'âlî be-'ibârete Başmuhâsebeye kayd ve hıfz olunup Rûznâmçe-i hümâyûna ve Mevkûfât'a ve Zîmmet Halîfesi tarafına ve Tersâne-i Âmire Rûznâmçesi'ne ve Mahzen-i Sürb ve Çeşm ve Mahzen-i Çüb ve Liman taraflarına başka başka yedi kıta ilm u haberleri verile

Yedi kıta ilm u haber dâde [fî] 13 C[emâziyelâhır] 1198

1784 Bahriye Düzenlemesi ve Osmanlı Donanmasında Erken Nizâm-ı Cedid

Kaynak: BOA, C. BH. 12240, 4 Mayıs 1784, lef 1.

Ek 2: 1784 Düzenlemesi ile üç takıma ayrılan Osmanlı yelkenli donanması (Ocak 1785)

I. Takım

Türü	Adı	Zirâ	İnşa Yeri	İnşa Tarihi	Süvari
Kalyon	Ankâ-yı Bahrî	55	İstanbul	1186	Kapudane
Kalyon	Fethü'l-Fettâh	53	İstanbul	1188	Patrona
Kalyon	Nüvîd-i Fütûh	51	Sinop	1191	Riyale
Kalyon	Pulâd-ı Bahrî	53,5	Limni	1196	Çelebi Ahmed Kapudan
Kalyon	Mansûriyye	51	Sinop	1186	Giridî Abdî Kapudan
Kalyon	Seyyâr-ı Bahrî	43	Kazdağ	1193	Gelibolulu-zâde Halil Kapudan
Kalyon	Burc-i Zafer	43	Eflak	1192	Hamamcı-zâde Ahmed Kapudan
Firkateyn	Şehber-i Zafer	51	İstanbul	1195	Ülgünlü Dâmân Kapudan
Firkateyn	Mürg-ı Bahrî	41	Rodos	1186	Arnabud Hasan Kapudan
Firkateyn	Sayyâd-ı Bahrî	37	Karadeniz	1186	İzmirli Mehmed Kapudan
Firkateyn	Berîd-i Fütûh		Kemeri		Kapanlı İbrahim Kapudan
Kalyon	Tevfikullah	43	Rodos	1194	Memiş Kapudan
Kalyon	Fâtih-i Bahrî	43	Marmaris	1193	Kürd Mustafa Kapudan
Şehtiye	Beşîr-i Zafer	36	Bodrum	1188	Cezayirli Turgud Kapudan
Şehtiye	Hısn-ı Guzât	37	Sinop	1188	Cezayirli Hüseyin Kapudan

545

II. Takım

Türü	Adı	Zirâ	İnşa Yeri	İnşa Tarihi	Süvari
Kalyon	Melik-i Bahrî	57,5	İstanbul	1192	Kara Ali Kapudan
Kalyon	Peleng-i Bahrî	51	Sinop	1191	Arnabud Ahmed Kapudan
Kalyon	Ejder-i Bahrî	51	Midilli	1194	Erzurumlu Hasan Kapudan
Kalyon	İnayet-i Hakk	47	İstanbul	1193	Arnabud Hasan Kapudan
Kalyon	Şehbâz-ı Bahrî	45	Rodos	1193	Üsküplü? İsmail Kapudan
Kalyon	Hıfz-ı Hudâ	45	Rodos	1194	Giridî Salih Kapudan
Kalyon	Murâdiyye	41	Rodos	1190	Seyyid Hacı Mustafa Kapudan
Kalyon	Hediyetü'l-Mülûk	47	Taşöz	1191	İstanköylü Hüseyin Kapudan
Kalyon	Şeşpâ-yı Bahrî	43	Sinop	1194	Kıbrıslı Battal Mehmed Kapudan
Firkateyn	Nâsirî-i Bahrî	45	İstanbul	1192	Kürd Mehmed Kapudan
Firkateyn	Dâd-ı Hakk	41	İngiltere	1198	Arnabud Kapudan

Enes DEPE

Fırkateyn	Hallâl-i Bahrî	45	İstanbul	1191	Kıbrıslı Ali Kapudan
Fırkateyn	Mazhar-ı Hidâyet	31	İngiltere	1192	Limnili Mustafa Kapudan
Şehtiye		37	Bodrum	1198	Hacı İbrahim Kapudan
Şehtiye		37	Sinop	1198	Mustafa Kapudan-zâde Mehmed Kapudan

III. Takım

Türü	Adı	Zirâ	İnşa Yeri	İnşa Tarihi	Süvari
Kalyon	Mes'ûdiyye	51	Sinop	1186	Topal Ahmed Kapudan
Kalyon	Feyz-ı Hudâ	51	Midilli	1191	Makrili Abdurrahman Kapudan
Kalyon	Mazhar-ı Tevfik	53	Fransa	1188	Alaiyeli Ahmed Kapudan
Kalyon	Nâsır-ı Ceng	41	İstanbul	1180	Esseyyid Kürd Mustafa Kapudan
Kalyon	Mazhar-ı Saâdet	41	İngiltere	1192	Muğlalı Ömer Kapudan
Fırkateyn	Ejder Başlı	43	Boğdan	1192	Tosyalı Mehmed Kapudan
Fırkateyn	Perî-i Bahrî	37	Kemer	1186	Kapısız Hacı Hüseyin Kapudan
Fırkateyn	Necm-i Zafer	37	Kemer	1186	Esseyyid Hacı İbrahim Kapudan
Fırkateyn	Kaplan Başlı	35	Alikorna	1188	Marangozzâde Osman Kapudan
Humbara Kalyonu	Ra'd-ı Bahrî	27	İstanbul	1198	Trabluslu Hasan Kapudan

Kaynak: BOA, MAD. d. 2925, s. 204.

